

A nyelv varázskörében és a körön kívül

Amikor már félszavakból sem értjük egymást

1. Nyelvjárásgyűjtés – pálinkával gyógyítva

Munkál bennem egy emlék. Hadd munkálkodjon hát. Példa is talán. Hiszen példa mindenből lehet. Csak meg kell ajándékozni a példázatoság erejével.

Még előtte vagyunk a bűvös kilencvenes éveknek. Annak a határvonalnak, amelyhez képest még jó ideig szemügyre vehetjük magunkat. Soha nem múltó örömmel, de közben rendre ránk pirító szégyennel is. Éppen akkor, kilencvenben fogom majd befejezni az egyetemet, s akkor szabadulok rá a világra, ahogyan a világ is akkor szabadítja magát rám. De most még csak másodéves vagyok. 1987 körül lehetünk éppen. Akkor éppen még Debrecenben tanulok. S a magyar szakos tanulmányoknak ott is elengedhetetlen része a nyelvjárásgyűjtő körút.

Utazunk pár tucat kilométert, Debrecen környékéről elindulva nem kell túlon túl sokat menni ahhoz, hogy ízesen beszélő magyarokra találjunk. A nyelvészeti tanszék tanárai már mindent tudnak, bejáratott útvonalon, ismert rutinok szerint mozognak. Egy kis falu közepén áll meg velünk a busz. Becsődülünk egy kultúrterembe, s ott megkapjuk a végső eligazítást. A velünk utazó fiatal tanársegéd már jó előre felhívja a figyelmünket a hamarosan eléünk kerülő „adatközlő” intonációjának, a diftongusainak néhány különlegességére. Kéri, hogy ezeket különös gonddal jegyzeteljük majd le.

És akkor a színünk elé áll a kedves kis öregúr. Jól láthatóan egyszerre elfogódott és elégedett. Fénylő csizmában, fehér ingben van. Zavar is kerülgeti, hogy ennyi fiatal előtt kell megszólalnia, de büszke is arra, hogy őt érte a megtiszteltetés, hogy kíváncsiak vagyunk az életére és a szavaira. Elkezd beszélni. Egyre kisebb lámpalázzal, egyre több beleéléssel beszél. Mesél az élményeiről, arról, hogyan viharzott át az ő sorsán is többször is a történelem. Beszél a családjáról. A falujáról. A mindennapi életéről. A tanársegéd ügyesen kérdezi, az a célja, hogy folyamatosan gördüljön a beszéd. Eleinte élvezem, amit hallok, de aztán zavar fog el, ami később nehezen elfojtott felháborodásba csap át.

Toót-Holló Tamás (1966) az ELTE magyar-összehasonlító irodalomtörténet szakán végzett. Az irodalomtudomány kandidátusa. Író, szerkesztő. Legutóbbi könyvei: *Üsse kő. A Garabonciás Könyve* (regény, 2012); *Üsse kő. Jelenések hétrendbéli úton* (dráma, 2012).

Idővel már szabályosan felháborít, hogy a bácsi őszinte örömmel mutatja fel önmagát és az életét, miközben a tanáraink egy álságos színjátékba ráncigálták be őt. Azt hitték el vele, hogy mi órá magára, a sorsára vagyunk kíváncsiak, s közben azt várják el tőlünk, hogy mondjuk éppen a zárt „e” és a nyílt „e” hang kiejtésében mutatkozó különbségekre figyeljünk történetének előadása közben.

A hivatalos, központilag levezényelt, a teljes csoportot együttesen lefoglaló program számomra így az álságosság gyötrelmével ér véget. Aztán kisebb csoportokra osztanak minket, s minden csoport kap egy-egy címet, hogy ki hova menjen. Minden helyszínen olyanok várnak ránk, akik már előre tudják, hogy jönni fogunk, s hogy az ő életükről akarunk majd minél több részletet megtudni.

Így, a hivatalos keretek közül kilépve aztán már minden jóra fordul. Minden úgy van, mint ahogyan lenni kell, ha a tisztelet kultúrájának, az egymás iránti őszinte figyelemnek a jegyében élünk és cselekszünk.

Több asszony fogadott bennünket a ránk váró házban. Kedvesen ömlött belőlük is a szó. Süteménnyel, pálinkával kínáltak minket. Poharazgattunk, telt-múlt az idő. Nem csak ők beszéltek, mi is beszélünk. Nem egymást közt merev határokat érzékelő adatközlők és adatgyűjtők voltunk, hanem idősek és fiatalok, akiket leírhatatlanul sok közös tudás kötött össze. A nyelv, a történelem és a táj közösségének tudata. A nemzedékek egymásra épülő tapasztalata.

A jegyzetfüzetet elő sem vettük. A beszédük ízes zamatát pedig nem elemeztük, hanem ajándékba kaptuk. Ajándékként is őriztük meg. S egyben feladatként is. Feladatként, melyet akkor ugyan rendben elvégeztünk, de amelynek elvégzése azóta is egyre csak ránk vár a hivatalosság köreiből netán tönkresilányuló helyzetekben.

Hogy a zárt ajtók mögött, négy fal között helyrehozzuk azt, amit odakint végzetesen elrontának mások. Akik valamilyen életidegen rendszer parancsainak engedelmessé, süketen és vakon dúlnak végig azokon a tájakon, ahol nem volna más dolgunk, mint hogy nyitott fülekkel és tágra nyílt szemekkel figyeljünk.

2. Ami velünk megtörtént, a nyelvvel is megtörténik

Persze nem fejem ki a példázat általam vélelmezett értelmét, ahogy a viccek poénját sem érdemes elmesélni. Akinek értenie kell, az úgyis érti. De ez az önként vállalt feladat megérdemel némi figyelmet. Annál is inkább, mert máig aktualitása van. Mert aztán addig telt-múlt az idő, hogy ránk szakadt a rendszerváltás. Sok tanulsága van annak, ami azóta történt, de én a nyelvre fogok figyelni – hogy a felvezetésképpen vázolt történetem legyen az alap, amelyre építkezem.

A magyar nyelv nekem munkaeszközként is elsősorban az irodalmat jelenti. A magyar irodalmat. A varázslatosan szép, rejtelmesen bonyodalmas, titkokkal ékes magyar nyelven születő történeteket, amelyek főként azért lehetnek ennyire művesek, mert leginkább ihletett műveinknek élő és eleven kapcsolata van a legalább ennyi titokkal ékes Kárpát-medencei magyar folklórhagyománnyal, melynek népi szürrealizmusáról Csoóri Sándor írt felejthetetlen tanulmányt, hogy ezzel is csak feledhetővé tegye a premodern, modern és posztmodern kulturális világok között művileg megállapított, de valójában eredendően is csak spiritualizált határokat.

A nyelvnek a néphagyományban adva lévő ösztönös zsenialitása és aztán az irodalom szerteágazó hagyományában már többféleképpen, de egyaránt tudatosan ki-

munkált irodalmi kánonja volna hát számomra a mérce, melyet azért használok, hogy fontolóra vegyem: miképpen eshetett meg velünk, hogy most éppen ott tartunk, hogy a nyelv rejtékutakra tévedő szakralitását már szinte erőnek erejével kell a rejtékből kihoznunk.

A nyelvet, amely jelenleg éppen egy erősen deszakralizált térben vegetál, él vagy éppen virul, egyszerre nagyon sok értelmezési tartományban érzem a magaménak, tehát szó sincsen arról, hogy a nyelv fogalmán csupán az irodalmunk és a folklórkincsünk nyelvét érteném. Ez legfeljebb csak a mérce, az igényesség mércéje lehet. Közben tudván tudhatjuk, nem lehet mindig ez a mérce.

Ha egymás meg nem értésének összes gondját-baját felhozva magára a nyelvre tereljük a szót, akkor persze óhatatlanul is számos általánosítással kell majd élnünk. Magáról a nyelvről szólunk majd akkor, ha a véleményformáló értelmiség nyelvének törzsi logikája kerül szóba, de akkor is, amikor a bulvármédia felszínes érdeklődésének felszínes nyelve villan fel előttünk. Egy ponton túl pedig, amikor súlyos, de talán kellően súlyos szavakkal magának a nyelvnek a gyalázatára is kitérek, a nyelvre tett utalás már csak metaforikusan lesz, lehet érthető. Hiszen a nyelv meggyalázása ott már saját magunk meggyalázásaként értendő – amely gyalázatnak a nyelv valójában már csak ártatlan, ha nem is ártalmatlan eszköze.

Ahol a nyelv gyalázata válik szomorú, de sajnos megkerülhetetlen témává, ott tehát a mondanivalónak már nem sok köze lesz a nyelvi kategóriákhoz – akkor inkább már bizonyos fájdalomterápiát folytatok. Azzal kezelem a fájdalmat, hogy kibeszélem minden gyötrelmes megsajdulását. A fájdalmasnak szánt s valóban fájdalmat is okozó szavak minden kínját.

Talán meglepő lehet a nyelv szakralitásának védelme felől nézni egymás meg nem értésének problémáit, de egyedül ez a nézőpont adhat egységes értelmezési keretet az egymással látszólag nem feltétlenül összetartozó nyelvi vagy nyelvinek is látszó jelenségek együttes vizsgálatához.

Egyedül a nyelv szakralitása felől nézve, a nyelvi szakralitás megőrzését feladatunknak tekintve érezhetjük át igazán azt a tételt, hogy ami velünk megtörténik, az a nyelvel is mind-mind megtörténik.

De ha már a szakralitás ősi fogalmával operálunk, nyugodtan kitarthatunk – szigorúan csak metaforikus rendezőelvként – egy hasonlóan az ősisége miatt életre keltett fogalom, a törzsi kultúra fogalma mellett. A törzsi összetartozás fogalmát egyformán kiterjesztve a véleményformáló elit törzsi kultúrájára és a tömegek érdeklődésével a bulvárt formáló médiafogyasztók törzsi kultúrájára.

A törzsekben gondolkodás fogalma szinte már egyidős a rendszerváltással. A rendszerváltó politikai diskurzusok, a magyar közélet nyelvének leírása közben Ágh Attila már a rendszerváltás legelején, 1992-ben a „predemokratikus”, „törzsi állapotok” sajátosságairól írt, rögtön három törzsi sajátosságot határozva meg ebben a fogalmi körben.

Egyrészt azt, hogy a diskurzusok érzelmileg és indulatilag motiváltak. Másrészt azt, hogy vitákban érintett felek rendre a kizárólagosság igényével, „egy differenciálatlan egész képviselésében” lépnek fel. Harmadrészt pedig azt, hogy a kifejtett álláspontokat a közös nyelv, a párbeszéd teljes hiánya jellemzi, ami a másik féllal szembeni konfrontatív hajlandóságban, mi több, a másik féllal szembeni kirekesztési kísérletekben nyilvánul meg.

Nem számít, melyik törzs táborában született: sajnos dermesztően ismerős ez a diagnózis. Mintha nem is a múltból szökne elénk.

Több mint húsz év telt el a tanulmány megállapításai óta, s a kortünetek leírásához ma sem érdemes hozzátenni bármi mást. Ha vitatkozni lehet ezekkel a megállapításokkal, akkor sem azért kell ezt tenni, mert az azóta eltelt idő megerősíthette volna bennünk a tisztánlátás képességét.

Vitatni ebben a kategorizálásban csak azt lehet, amit már az írás megjelenésének pillanatában is vitatni lehetett volna. Hogy jogos-e a törzsi nyelvek létét a „predemokratikus” viszonyokhoz kötni. Ennél sokkal inkább adja magát talán az a magyarázat, hogy a törzsi nyelvek születése abból ered, hogy a létező szocializmus évtizedeiben lehetetlen volt bármilyen értelmes párbeszédet folytatni akár a hatalommal, akár a hatalom által őrzött és ellenőrzött első nyilvánosságban a nemzeti sorskérdésekről. S hogy a törzsi nyelvek máig – a demokrácia megszilárdulásának koráig is – fennálló létezése továbbra is csak azzal magyarázható, hogy ezek a témák ugyan már nem tabutémák többé, de máig megosztják a véleményformáló elitet.

Ha viszont már a fájdalomterápia kifejezésének használatára is elszántuk magunkat, akkor még a lehetséges sebekről is érdemes szót ejtenünk.

Tagadhatatlan, hogy látványos horzsolásokat okoz a nyelv életében a bulvármédia nyelvezetének tematikai és stilisztikai nyeglesége. Ez rongálja ugyan az egészséget, de nem ejt mélyebb sebeket. Különösen akkor, ha a helyén kezeljük a jelenséget, vagyis az értékelvű élet körein kívül tartjuk. Ehhez elég egyszerűen csak olyan életet élni, melyben semmilyen szerepet nem szánunk a bulvármédiának.

Mélyebb dűlást inkább a véleményformálók által használt törzsi nyelvben sokszorosán kipróbált, elementáris erejű gátlástalanság és szabadosság okozhat.

Ez már egy közösség alapértékeit kezdi ki. Ez is fel tud törni az írástudó elit szencsétlen pillanataiban, de ennek hatása sajnos már nem a pillanatnak szól, hanem maradandó. Itt ugyanis nehéz, szinte lehetetlen távol tartani magunktól a már minden falon átszivárgó mérgezés hatásait.

A nyelv vélemény formálni hivatott meggyalázása során a szó szoros értelmében persze nem magát a nyelvet gyalázzák meg – hanem a nyelv válik a gyalázat eszközevé, amikor extrém mennyiségű méreganyaggal felbuggyanó mondatok megformálását kell elszenvednie.

S persze ilyenkor sem a nyelv szenved, hanem mi szenvedünk. Amiért látnunk, hallanunk és tapasztalunk kell, hogy a nyelv gyalázatát elszenvedve az élet szentségeinek gyalázata teljeseedik ki, s nekünk még ennek is a tanúivá kell lennünk. Át kell élnünk, hogy ilyenkor az élet szentségeinek gyalázata egyaránt kihat a szakralitás fogalmi szerint értett mélységig és a magasságig.

Hogy mi történik velünk? Ami úgy történik meg velünk, hogy a nyelvre is kihat? Első megközelítési kísérletként kezdjük két tételes kijelentéssel.

Nos, vegyük úgy, hogy ami történik, az egyrészt az irónia szabványainak lehetőség szerint minél univerzálisabb alkalmazása. Másrészt az intimitás lerombolása – éppen az intimitás témáinak mértéktelen favorizálása által.

Az irónia univerzálissá tételének kísérlete nem más, mint az élet magasságának, az életszemlélet magasztosságának a meggyalázása.

Az intimitás tereinek erőszakos elfoglalása pedig nem más, mint a belső mélységeink meggyalázása.

3. Az irónia túltengése és az intimitás megszüntetése

Az irónia legitim, irodalmilag is kanonizált, manapság szinte egy egész irodalmi irányzatot átható törzsi válasz. A posztmodernség fegyvertárának egyik leghatékonyabb eszköze. S ne tagadjuk: az irónia tényleg fantasztikus fegyver is lehet. De nem csodafegyver. Lehet és kell is használni, de elvben nem korlátlan hatókörben. De a gyakorlatban semmi nem korlátozza a totális elvtelenséget. Csak a jó ízlés szabhatja neki határt, ez pedig már relatív kategória.

Lehet használni az iróniát, mert a nevetés mindig gyógyír az ostoba közegekben eluralkodó ostoba önkény ellen. Lehet a szellem fegyvere, de önmaga paródiájába is fulladhat, amikor izzadságszagú gyalázkodássá aljasul.

Hogy hol kezdődik az irónia gyalázata? Ahol véget ér a tisztelet kultúrája. Egymás szakrális értékeinek a védelme. Tekintet nélkül arra, hogy a másik szellemisége idegen számomra vagy rokonszenvet ébreszt bennem.

Az iróniát fegyverként lehet használni, s illik értéksemlegességnek álcázni. Miközben bármikor ki lehet mutatni, hogy az iróniával célba vett, kifigurázott, nevetségesség tárgyául kiválasztott motívumok köre sokszor nagyon is behatárolt. Mert a törzsi határok kijelöléséhez igazodik. A saját törzs tabuít nem érinti. Szóba sem hozza. A másik törzs tabuít viszont gátlás nélkül döntögeti.

Csakhogy ez a háború egyenlőtlen eszközökkel folyik. Mert a törzsi nyelvek nem egyformán alkalmasak az irónia gátlástalan kiélésére.

Lehet ugyan mindent meglebegtetni, viszonylagos érvényűnek láttatni, derűs fénytörésben megmutatni, de ez egyben annyit is jelent, hogy minden gond nélkül el lehet szakadni a nemzeti kultúra gyökereitől is.

A nyelv szakralitásának hitével együtt ez azonban egyszerűen elképzelhetetlen manőver. Ez a hit ugyanis nem hagyja elszakítani magát a gyökereitől, mert éppen ez a maga szüntelen és szakadatlan megmaradásának titka.

Igy aztán ahogyan más és más az asszociációs horizontunk, más és más a fájdalom-küszöbünk is.

Ma ott tartunk, hogy a törzsi méltóságok, az értelmiségi véleményformálók egyik köre már a legcsekélyebb fájdalomra felnyűsít, felhördül, felvisít, mérték nélkül méltatlankodni, panaszkodni kezd. Ezt egyébként pontosan azok teszik, tehetik, akik az irónia fegyverével a maguk köreiben minden gátlás nélkül vagdalkoznak.

A másik törzs pedig annyira hozzá van szokva már a fájdalomhoz, hogy hallgat. Nem is reagál látványosan. Miközben persze mindent elraktároz a tudatában. Nem felejt el a fájdalmát, csak nem kiáltja minduntalan világgá. Már csak azért sem, mert a nagyvilágban ezt úgysem értenék. Mi csak egymást értjük meg vagy értjük félre. Már félszavak alapján is. Már a beszédes csendeket átható érzelmi hullámvás rezgés-számából is.

Ez már mind politika. A rendszerváltás utáni fajtából. A szekértáborokban megélt évtizedek minden jó és rossz sorából.

Onnan, ahol a politika saját körein kívül, de még mindig a politika látóhatárán belül mindig markánsan jelen van a kenyér és a cirkusz világa.

A modern világ, a tömegdemokráciák korának cirkusza a bulvármédia, amely ma már az élet korábbi korokban teljességgel intimnek tekintett, bizalmas színtereiben is javában ott cirkuszol. Ennek a produkciónak is megvan hát a maga törzse – éppenséggel a szórakoztató médiacirkusz népes törzsközönsége.

Az intimitás tereinek elfoglalása is törzsi rítus tehát – azok részéről is, akik ezt az offenzívát végrehajtják, s azok részéről is, akik számára, akiknek a kedvében járva ez a műsor folytonosan végbemegy. A médiacirkusz népének elvárása között így hát folyamatosan jelen van a 15 perces hírnév abszolútizálása, s ennek a hírnévnek a torz vágya. Ennek a törekvésnek az emblematiszusa kifejezése a híres Andy Warhol-kijelentés (*In the future, everyone will be world-famous for 15 minutes*), melynek elhangzásakor, 1968-ban a *mi világunkban a káderek* még az új gazdasági mechanizmus bevezetésére, a világ iránt nyitott *érelklődők* pedig Prága és Párizs üzenetére figyeltek.

A reflektorfényben, kamerák keresztútjében tölthető pillanatok varázsa már akkor, a televíziós kultúra közegeiben is erős volt – ennek a varázsnak pedig mostanra már megszűnt a hivatalos struktúráktól való függése is. Ma már az internetes közösségi média, a webkettes aktivitás korában tényleg bárhol és bárkinek megadható a hírnévhez szükséges 15 perc. Vagy akár a 15 másodperc is.

Miközben, szerencsére, ezzel együtt sem történt semmi helyrehozhatatlan. Mert ahogyan a világhírnek kedvező feltételeket teremtő, hipotetikusan meghatározható idő-sáv egyre szűkült, úgy maradt viszont a valódi, médiafüggetlen idő súlya egyre meghatározóbb. Már csak a kontraszt miatt is. A szakrális nyelv tereiben ugyanis nem szűkült az idő, hanem egyre csak tágult. A 15 perccel és a 15 másodperccel szemben ott állhat akár 15 évszázad. Vagy a mitikus történelem idejével mérve akár 15 évezred is.

Ennek az időtlen időnek a talmi hírnév körein jóval túlra is kisugárzó ereje áll szemben tehát azzal, ahogy a „cirkusz” világában a konzumkultúra konzumnyelvre konzumszavakkal beszél a bulvármédia percmemberkéinek konzuméletéről.

Vegyük észre hát, hogy egy közösség beszédtemáinak is van rangja. S aminek rangja van, azt le is lehet fokozni.

A bulvármédiában ilyen, lefokozott rangú témák forognak tehát közzsájon. Az intimitás jogfosztásának minden lehetséges stádiumában.

Hogy ki kivel és hányszor. Hogy milyen ruhában. Milyen kocsiában. Hogy ki ki ellen. Milyen vetélkedőben. Milyen zsűritag milyen szavazatával. Milyen villa milyen villalakójával. Hogy ki mennyiért.

Ez a pillanat s vele a pillanatnyi információ kultusza, amely szinte azonnal érvényét veszti. A percmemberkének csak percek jutnak, de ők ezzel is boldogok.

Ha katasztrófavíziókban gondolkodnánk, vehetnénk úgy is, hogy a pillanat kultusza hatásában valami olyasmit céloz meg, mint a rossz emléké Internacionálé biztatásnak szánt fenyegetése. Így aztán egy másik absztrakciós szinten ez sem más, mint múlt végképpen eltörlésének kísérlete. Hiszen ha a múltat nem lehet eltörleni mozgalmárként, forradalmi hevülettel, meg lehet ezt tenni másképpen is. A konzumkultúrával.

Elvben volna is erre esély. Mert ha csak a pillanat számít, a múlt lassan lényegtelennek válik. Egyre kevesebbet érdekel. A bulvárnak ugyan nem feltétlenül célja, hogy a múlt erejének, a tradíciók hatalmának a meggyengítése is bekövetkezzen, de ez a hatás több-kevesebb erővel ugyan, de akarva-akaratlan is, mindig bekövetkezik.

Ahogy aztán a bulvármédia által propagált beszédtemáknak is lehet rangja és rangtól megfosztott létállapota, ugyanúgy azt is meg lehet vizsgálni, hogy mi megy végbe a nyelv kifejezőerejével, ha a bulvármédia szolgálatába áll.

Tudjuk jól, hogy a szavak kifejezőereje a bulvárban megkopik. Ez a folyamat a nyomtatott sajtó bulvárlapjainak világában is végbement, de egészen abszurd szintre az on-

line hírkereső portálok közegére optimalizált címszerkezetek segítségével jutott el. Itt ugyanis megint csak a pillanatnyi hatás számít – az érdeklődő olvasó trükkös becsalogatása az adott cikknek helyet adó online felületre. Így érkezünk meg abba a képtelen és életidegen közegbe, ahol semmi nem lehet más, mint rettenetes(!), borzalmas(!), hihetetlen(!) vagy sokkoló(!) szenzáció.

Ha minden sakkodó sietséggel artikulált felkiáltás formáját ölti, nem marad tere a normális beszédnek. A normális hanghordozásnak. A hallgatás bensőséges csendjének.

Az internet, a mobil kommunikáció világában a nyelv is egyre inkább a pillanatnak él. Tele lesz rövidítésekkel. Siet. Holott nincs, valójában nem lenne hová sietnie.

Hogy hol kezdődött ez a sietség? Hogy hol tévesztettük el a nyelv használatának ritmusát?

Rögtön akkor, amikor a mondatok közötti finom áthallások már nem számítottak, s ezért nem is kellett figyelni rájuk. Amikor a sorok között már nem derengett fel semmilyen különleges többletjelentés, s ezért nem is kellett már sehonnan és semmiből kiérezni ezt a rejtett üzenetet.

Egymás megértésének kimódolt, szertartásosan körülményes technikája volt hát az, ami a rendszerváltással együtt talán menthetetlenül, de szükségszerűen elveszett.

4. A sorok között olvasás tudása – és e tudás hiábavalósága

Felemelő és taszító dolgok egyaránt megestek a nyelvvel az utóbbi időben. Kezdjük talán – időrend szerint haladva – azzal, hogy a kilencvenes évek elején, rögtön a várva várt és még csak frissen visszanyert demokrácia kezdetén rohamos gyorsasággal elvesztek a mívesen megírt sorok között óvatosan feltűnő nyelvi kódok.

A politikailag is értelmezhető, erősen áthallásos szöveg hirtelen szöveg lett. Csak szöveg. Hiszen minden mondat már közvetlenül a lényegre törhetett, ha éppen tudott. Ha az írója képes volt erre, s az erre való képességén túl netán még volt is némi érdemi mondanivalója. Nem kellett már a kimondhatatlan üzenetek sejtetésével bajlódni, mert nem volt már szinte semmi, ami kimondhatatlan lett volna.

S ilyen módon egyik pillanatról a másikra értelmetlenné és haszontalanná lett egy olyan tudás, amely a nyelvet kiváltságosan és kiváltságosként használó, alkotó értelmiséget különleges ranggal ruházta fel. Ezt a rangot az akkori alkotó értelmiségnek – s közülük is kiemelten az irodalmároknak – nem a hivatalosság szintjén adták, erre a rangra a „mitudat” erejével felruházott közösség folyamatosan éreztetett, bátorító elismerése méltatott minket. Mert akkor, a „mitudat” háborítatlan fennállása idején, a kései Kádár-korszakban a helyzet végtelen egyszerű volt – mai szemmel nézve egyszerre heroikus és fantasztikus.

Voltak ők. A hatalom sáncai mögött. Visszataszító magányban, amelynek elviselését még csak az sem könnyítette meg nekik, hogy magukat néha már „emberarcúnak” is mutathatták. Ez csak még szánalmasabbá tette minden igyekezetüket.

És voltunk mi. Mindannyian, akik pontosan tudtuk, hogy kik ők, s mivé züllesztik az országot, a szabad gondolkodást, a szólás szabadságát, a megsemmisíteni próbált, de mégis tartást adó tradíciók vállalásának minden maradék lehetőségét.

A „mitudatnak” persze eklatáns része volt a mívesen használt nyelv, az írott szó tradícionális becsülete. A prófétikus költészet, a veretes próza becsülete. Ez volt a mi nyelvünk.

A váteszek nyelve. Az ő nyelvük kádernyelv volt. Az apparátus nyelve, a pártlapok nyelve, a hétköznapok minden részletét behálózó politika nyelve.

S mi, akik ismertük a magyar nyelv minden káprázatos lehetőségét, ott aláztuk meg őket a mi nyelvünk fölényes és játékos, művészi és álmodozó használatával, ahol csak akartuk. Megtanultunk úgy írni, hogy a sorok közé is értelmet zártunk. Megtanultunk úgy olvasni, hogy a sorok közé rejtve is értelmet találtunk.

A rendszerváltás minden, addig a sorok közé szorított többletjelentést egyszerűen kiszabadított a sorok közül, s a sort már úgy is sorba lehetett öltetni, hogy nem kellett az üzenetet különösen meglebegtetni. Az értők gondjára bízni.

Így aztán az értők szakértelmére egyszerűen nem is volt már szükség. S ahogy a saját szakértelmünk körül kialakuló légüres térre lassan ráeszméltünk, levegőért kapkodva már érdekes jóslatokon is hüledezhettünk. Előbukkantak azok a barátaink, akik Nyugatról tértek vissza. Onnan, ahol már működött az a kapitalista álomvilág, amelynek álmával mi magunknak még éberen is egyre csak mámorító szabadságot álmodtunk. Az egyik ilyen barátomtól hallottam először azt a kérdést, hogy miért vagyunk mi ilyen virgoncok, amikor egy-két év, s máris páriák leszünk mi is. Ahogyan Nyugaton is páriák a művészek.

Erre a mondatra a provokatív ereje miatt emlékszem ilyen élesen. Meg azért is, mert felháborodtam a hallatán. Meg aztán azért is, mert ma már tudom, sok igazság volt abban a jövődőlésben.

Az a „mitudat”, a vele a közös nyelv ereje mára elveszett. Mi, akik a kései Kádárkorszakban még mindannyian „mi” voltunk, mára már szekértáborokba vonultunk. S magunk közé mély árkokat ástunk. S közben azon is egyre csak el-elvitatkoztunk, hogy az árokásást ki kezdte. Amire persze mindenkinek megvan a maga nyilvánvaló és egyértelmű törzsi válasza.

Ezzel aztán hihetetlen gyorsasággal eljutottunk odáig, hogy bármikor úgy érezhetjük: Ginsberg egykori üvöltése belőlünk is felszakadhatott volna. Hiszen mi is azok között vagyunk, akik láttuk nemzedékünk legjobb elméit „az örület romjaiban”. Akik láttuk és látjuk a „hisztérikusan lemeztelenedett éhezőket”.

Hogy mikortól? Talán éppen ezerkilencszázkilencventől fogva. Ha a születés dátumát nem ott jelöljük ki az időben, amikor világra jöttünk, hanem amikor szellemileg eszmélkedni kezdtünk, akkor új értelmet nyerhet egy kérdés, melyet Szilágyi György legendássá vált monológja szegez nekünk.

Hanyas vagy? Akkor mondjuk azt, hogy mi vagyunk azok, akik kilencvenesek volnánk. Mert kilencvenben indult meg velünk a föld, és szakadt ránk az ég. Hogy hirtelen megértsünk mindent, s közben újraértelmezzünk mindent, amiben addig hittünk. S hogy hirtelen irigylésre méltónak tűnhessen Vörösmarty híres és szimbolikus hármás útelágazása a *Csongor és Tünde* jeleneteiben. Mert előttünk akkor már nem három, hanem háromszor harminchárom út is megnyílhatott, s persze zsákutcákba is torkollhatott.

Hanyas vagy? Kilencvenes?

Akkor mi már félszavakból sem értjük egymást.

De úgy nem értjük a másikat, hogy már félszavakból pontosan tudjuk, hogy miért nem szabad őt megértenünk. Ezzel aztán már akkor sem értjük egymást, ha véletlenül értjük egymást. Mert egymás megértése nem lehet a véletlen műve. Most már szinte minden törzsi hovatarтоzás kérdése.

5. Törzsi nyelvek rítusainak celebrálása

Hogy nem kellett volna Ginsberget idéznem? Ha egy ilyen gondolat bármikor is felmerülhet, akkor már van is hova szökellnie tovább a gondolatnak. Mert igen: felemelő és taszító dolgok egyaránt megestek a nyelvvel az utóbbi időben.

Hiszen a sorok közötti olvasás tudása azért nem veszett teljesen kárba. A nyelv szakavatott mestereinek szakavatott munkájával törzsi nyelvek születtek. Ma már nemcsak nyelvjárásokat lehetne gyűjteni az ország eldugott zugaiban, hanem akár ki sem kellene jutnunk a fővárosból ahhoz, hogy egzotikus gyűjtőmunkát folytathassunk: hogy lépten-nyomon a törzsi nyelvek törzsi hitvallását megvalló szavak nyomára jussunk.

Már félszavakból is értjük egymást, s ez a tudás odáig vezet minket, hogy már félszavakból is gyorsan kiérezzük egymás törzsi hovatartozását. Ezért aztán már félszavakból is pontosan érthetjük vagy nem érthetjük egymást.

Az egyik törzsi nyelv azt mondja: magyarság. A másik csak magyarokról beszél. Az egyik azt mondja: nemzet. A másik azt mondja: társadalom. Az egyik törzs azt mondja: Kárpát-medence. A másik azt mondja: Közép-Európa. Az egyik azt mondja: honfitársaink. A másik azt mondja: állampolgárok.

Vagy elég csak egyes szavakat kimondani, s egészen biztosra lehet venni, hogy az egyik törzsi nyelvnek és a másik törzsi nyelv beszélőjének azonnal más és más asszociációs horizont nyílik meg.

Forradalom. Hagyomány.

Haza. Haladás.

Hazaszeretet. Gyűlöletbeszéd.

Felvilágosodás. Közösségteremtés.

Felszabadulás. Megszállás.

Trianon. Recsk. Gulág. Katyn.

Auschwitz. Buchenwald. Dachau.

Munkaszolgálat. Málenkij robot.

Kollektív bűnösség. Kitelepítés.

Tanácsköztársaság. Károlyi Mihály.

Kun Béla. Horthy Miklós.

Lukács György. Nyíró József.

Nyugat. Napkelet.

Hatvany Lajos. Tormay Cecile.

Szabó Ervin. Wass Albert.

Lenin-fiúk. Rongyos Gárda.

Székely Hadosztály. Kommunista szombat.

De ne higgyük, hogy csak a XX. század áldása és átka, hogy egymást tisztán lát-hatjuk saját szavaink tükrében. Nyugodtan visszamehetünk a történelemben akár pár száz vagy pár ezer évet is.

Árpád-ház. Árpádsávós lobogó.

Hun-magyar rokonság. Finnugor nyelvcsalád.

Szent Korona. Szent Jobb.

Emese álma. Turul.

Óshaza. Honfoglalás.

István. Koppány.

Kuruc. Labanc.
Kossuth. Széchenyi.
Bem. Görgey.

De időzhetünk a hírek piacán is. Vagy a sportklubok világában. Vagy elnézhetünk szórakozóhelyekre is. Olvashatunk irodalmi vagy történelmi folyóiratokat is. Ha a több évtizedre visszamenően megnézzük a választási eredményeket, akkor még egyes települések vagy településrészek politikai értékválasztásában is bizonyosak lehetünk. A törzsi logika mindenütt nyomon követhető.

Magyar Nemzet. Népszava.
Hír TV. ATV.
Ferencváros. MTK.
Club 202. A38.
Pasarét. Angyalföld.
Kortárs. Holmi.
Nagy-Magyarország. Rubicon.

Egyeseknek szellemesnek tűnhetett Esterházy Péternek a történelminek vélt pillanatban született vehemens kiállása a nyelv mellett: annak hangoztatása, hogy annak van igaza, aki nem népben és nemzetben, hanem alanyban és állítmányban gondolkodik. Persze tudjuk, hiszen már akkor is tudhattuk: ez a kitétel sem más, mint egy törzsi nyelv a törzs szavaival lefolytatott rítusának a celebrálása.

Amivel szemben ott van a másik törzs másik, örök igazsága. Mondjuk Illyés tételle a hazáról, amely a magasban van. S amelyet a nyelvünk tart meg – azzal, éppen azzal, ahogyan a nyelvünkben élünk, s ahogyan a magasban nekünk örök otthont adó hazát a magunkénak tudhatjuk. Mert ha ismerjük a hazát, amely a magasban van, azzal máris „fegyvert szereztünk”, s hozzá még „bűvigéket”.

Ez volna hát Illyés igaza. Hogy „dörmögj, testvér, egy sor Petőfit, köréd varázskör teremtődik”. Akkor is, „ha új tatárhad, ha kufárhad özönli el a tiszta tájat”.

Bűvigék – mondja Illyés. S hozzáteszi, behunyt szemmel kell kimondanunk a szavakat, amelyektől egyszer „futó homokok, népek, házak Magyarországgá összeálltak”.

De amikor az egyik törzs maradéktalanul igazat ad Illyés versének, hogy a másik törzs erre csak a maga gyanakvásait fogalmazhassa meg, már a nyelv egyik újabb átalakulásánál tartunk. Illyés „varázskört” képzel körénk, s a magasban lakozó haza szavaival, „bűvigéivel” hite szerint fegyvert ad a kezünkbe.

S ha már itt tartunk, akkor meg kell állapítanunk: vélhetően beláthatatlan ideig együtt kell élnünk azzal a tudattal, hogy ennek a szakrális „varázskörnek” már a pusztta léte is ingerlő azok számára, akik nem akarnak ezen a körön belül lenni.

6. Varázskörbe zárva – s az üresség szavaival üzve-hajtva

Ha tudjuk, hol van a haza a magasban, Illyéssel együtt kell megmaradnunk hírvivőknek. Őrizni „a kincses temetőket”. Hogy „homlokon lőhessenek”, ha tetszik, de akkor is tudván tudjuk, hogy ami szó ezekben a kincses temetőkben fészkel, bármikor az égbe, a magasban lakozó hazába menekszik.

Ez a tudás az egyik törzsi nyelv szabályai szerint megtartó erejű tudás, egy másik törzsi nyelv szabályai szerint azonban kellő óvatossággal, mi több, gyanakvással kezelendő hitvallás.

Ha vannak még köztünk olyanok, akiknek az a dolguk, hogy kincses temetőket őrizzenek, akkor nekik azt is tudniuk kell: könnyen lehet ugyan, hogy az egyik törzs harcosai „homlokon lőnék” őket, ha tetszik. De a temetőfalakon kívül hullámzó tömegek viszont nem törődnek velük. Akár tetszik, akár nem.

Ez is egy rémlátomásba illő valóság része lehet persze. S ha ez a rémlátomás valóra válik, nem kell attól tartania a kincses temetők őreinek, hogy „homlokon lőnék” őket, ha tetszik. De attól jogosan tarthatnak, hogy az őrzésük értelmét kint, a falakon kívül semmibe veszik. Vagy már semmibe sem veszik, mert a konzumvilágban konzumidióták által dédelgetett tömegek már azt sem tudják, hogy volna értelme az őrzésnek, amit semmibe lehetne venni.

Ez már a felejtés lenne. A megvalósult antiutópia. Illyés látomását követve: a tiszta tájat előzőnlő „új tatárhad, a kufárhad” győzelme.

A bulvármédia akadálytalan diadalmenete. „A teljesség felé” tartó Weöres Sándor jóslását is megidézve: a „trágyaözön”. Annak elfogadása, hogy az emberiség lassan egész „ürülék-metropoliszt emel maga köré”, amely már amúgy már „a huszadik században ráomlott gazdáira”.

Nincs más választásunk, ha mi is fel akarunk kerülni a Weöres látomásában a trágyaözön fölött lebegő bárkára. Ahogy ő mondja: a tiszta érzést, szabad látást, örök mértéket kell őriznünk.

S akkor már megint az őrzésnél tartunk. Az őrzés szükségessége viszont a tékozlást is feltételezi.

Hogy mit tékozlottunk el?

Természetesen esélyeket. Egymás megértésének jó esélyét. De ha nincs jó esély, attól még maradhatnak kevésbé jó esélyeink. De ahhoz számot kellene vetnünk azzal, hogy mi a részünk a körülöttünk kavargó trágyaözön szétözönlésében.

7. Nyelvi gyalázatok születése

Jó volna, ha azzal áltathatná magát az értelmiség, hogy a bulvármédia mocskának kupacaihoz nem tolta hozzá a maga mocskának kupacait. De ne áltassuk magunkat.

Ha azt mondjuk, hogy a bulvármédiának már semmi sem szent, akkor ehhez tegyük hozzá azt is rögtön, hogy a törzsi nyelvek mérgezett szavai is meggyaláztak már itt mindent, ami szent.

Ma, amikor ezeket a gondolatokat éppen írom, a Népszabadság hétvégi mellékletében a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektorának interjóját olvasom, aki a lapnak nyilatkozva a mai korról szólva úgy fogalmaz: szerinte „a fordított ötvenes éveket éljük”. Mint mondja, a liberálisokról szóló megfellebbezhetetlen ideológiai alapú szidalmak, ítéletek, megbélyegzések kapcsán neki az ötvenes évek eleje jut az eszébe, mikor a radikális kommunista világnézet nevében bélyegeztek meg mindenkit, aki konzervatív, vallásos vagy bármilyen másfajta hagyományból építkezett.

Ezt kifejtve egyrészt ugyan elismeri, hogy minden értelmiségi felelős azért, hogy így elbutultunk, s hogy „ilyen ostobák a mondatok mindkét oldalon”, de ehhez rögtön hozzáteszi azt is, hogy szerinte a jobboldalon több rossz mondat hangzik el, mivel ott „nagyobb a sértettség, a düh, a dac”.

Itt már csak egyetlen kérdés hiányzik. Amit nem tett fel sem a nyilatkozó saját magának, sem pedig a lap újságírója neki. Hogy vajon miért nagyobb a sértettség, a düh, a dac a jobboldalon.

Ha erre őszinte választ adnánk egymásnak, talán már helyünk lehetne a szavak trágyaözöne fölött lebegő bárkán. De még nincsen.

Az őszinte választ a rendszerváltás új világának egyik bevett kifejezésével lehet felvezetni. Szokás azt mondani, hogy mindennek ára van, s a szabadpiaci viszonyok között a piac mindent „beáraz”. Nos, ha mindennek ára van, akkor a piac a rossz mondatokat is beárazza – az érte fizetendő árat is nagyjából-egészében meghatározza. Már-mint azt az árat, amelyet a rossz mondatért a rossz mondat közreadójának kell megfizetnie. Nem pénzben, hanem személyes sorsának, saját karrierjének alakulását nézve.

A helyzet itt megdöbbenően egyértelmű. Kifejtés nélkül is beszédes. S nyilvánvalóan ebben van a törzsi nyelvek világában nyíltan számon tartott sértettség, a düh, a dac minden forrása.

A nyelv legnagyobb gyalázata az, amikor a nyelv annak eszközévé silányul, hogy meggyalázzon mindent, ami egy közösség számára szent.

Ez a gyalázat velünk már minden részletre kiterjedően megesett. Szavak, feslett életű és züllött szavak gyalázták a nemzetet – minden gátlás és jószerevel minden következmény nélkül. Megosztottak már velünk minden ocsmány képzettársítást arról, ami a magyar nemzet kulturális közösségében szent lehet. Elég egy szó, s már rá is ismerünk a feledhetetlen gyalázatokra. Nem is feledjük el őket. Ismerjük, mit tesz az egyik törzs nyelvéen a svájcisapka. A tetemcafát. A düledt szemű tojószárnnyas. Mucsá. A genetikai alattvalóság. A rőfögés és moslékzabálás. A bő gatya és a füttyülős barack. A gyűlölet mértékének szemérmetlen mérlegre tétele. A „szar”, ahonnan, a mélyből feltörve éppen másoknak is támadhat érkezése.

Meggyalázták a mitikus történelem minden szakrális elemét.

A nemzet eredetmítosát s a magyarság egyik bűvös erejű totemösének emlékét.

A nemzet öntudatát, hitét és büszkeségét. A nemzet múltját. A múlt dicsőségét. A hősök emlékét.

A nemzet egységét felmutatni hivatott, szimbolikus erővel felruházott koronát.

A gyalázkodók névsora nem lényeges. Egyrészt ezeket a szavakat nem lehet elfelejteni, s a jelek szerint nincs is rá igény, hogy ezt bárki elfelejtse. Ha az internetes keresőportálba beírjuk a megfelelő nevet, a program már ki is írja első lehetséges választásként az ominózus kitételt. Ami azt jelenti, hogy erre keresnek rá elsőként azok, aki időről időre emlékezni akarnak a nyelv gyalázatára és a nyelv meggyalázására.

A lényeg az ár, amit ezért meg kell fizetni. Nos, a jelek szerint nincsen ilyen ár. Akik ezeket a szófordulatokat leírták, a fősodratú média szereplői voltak, vagy még ma is azok. Változatlanul kijár nekik a reflektorfény, mintha mi sem történt volna. Néhányan persze elhagyták közülük az országot. Nem bírván elviselni az elemi erejű felháborodást, amit kiváltottak. De nekik is van még helyük a nap alatt. Csak máshol.

Akik a másik oldalon rossz, gyalázatosan rossz mondatokat leírtak, eleve marginális orgánomokban nyilvánultak meg, de ha nem így lett volna, azonnal ők maguk is marginalizálódtak. Nincs helyük a nap alatt. Az árnyékvilágban éltek, s váltig csak ott maradhatnak. Ha addig nem ott voltak, azóta biztosan az árnyékba szorultak.

Ha a rendszerváltásról beszélünk, jellemző fordulat, toposz, a történelmi igazságtétel fogalma. De ha igazságot kell tenni a történelmi sérelmek miatt, akkor talán igazságot kell egyszer tenni a nyelvi gyalázatok miatt.

A hazaszeret rendíthetetlen büszkesége nevében. Büszkén, de nem sértetten. A tisztelet kultúráját számon kérve. Egy más fájdalomnak jogát elismerve.

Miközben igazából nincs is min vitakozni. Ha a nyelvet meggyalázzák, azzal a viták lehetőségét is csírájában elfojtják.

A provokatív nyelv nem értelmiségi nyelv. A kocsmai világlátás nyelve. Nem a kocsmai politizálás egyebekben bármikor vállalható közegében, hanem már a tudat erősen bomló állapotában, a részegség otromba öntudatlanságában. Nincs mit megvitatni rajta. A lételeme a pusztá provokáció.

De ha csak idáig jutnék azzal, amit elmondtam, akkor a gondolatmenet ott érne véget, ahol az egyik törzsi nyelv megállapítása szerint a sértettség, a düh és a dac világa honol.

Erről viszont szerencsére szó sincsen. Mert még ez sem igaz. Mert ezek a gyalázódó szavak egy olyan törzsi nyelven szólaltak meg, amely nyelv csakis egy számára megfelelő asszociációs horizontra figyelve válogatja meg a szavait.

Ahol azonban van „haza a magasban”, s az adott kultúra élő és eleven kapcsolatot ápol a maga magasságainak szakrális tereivel, ott rend van, s rend is marad. S ezt a rendet otrombán öntudatlan, kocsmai nyelven beszélve sem lehet megbontani. Fájnak, feledhetetlenül fájnak ezek a szavak, részben hát betöltik a hivatásukat. Hiszen azért születtek, hogy fájdalmat okozzanak, s megalázzanak, akit csak lehet. De mégsem érik el a céljukat.

Mert megalázni csak azt lehet, akiben nincsen elég tartás. Ha egy másik lehetséges nézőpontból szemléljük azt a helyet, ahol az egyik törzs csak sértettséget, dacot és dühöt lát, lehet látni ott még sok minden mást is.

Örömet, békességet, összetartozást. Az erő kinyilvánítását. Vagy a háborítatlanság nyugalalmát.

Mert ha nem engedjük, hogy a saját világunkat gyalázatos szavak háborgassák, akkor a maguk háborítatlanságában már bőséggel van minek örülnünk. Ahogy száz és ezer év óta van minek örülnünk.

8. Tájszólások sáncai mögött - tájaink szavával szólva

Hadd térjek vissza a tépelődésemet megnyitó példázathoz. A személyes emlék önmagán túlmutató jelentőségéhez. A keretes szerkezet zárt nyugalmaiba és kikezdhetetlen oltalmába.

Mert a látszat csal. Nem romlott el semmi. Nem tévesztettünk utat.

Csak jól kell magunkhoz szólítanunk, magunkhoz gyűjtenünk a tájak nyelvét. Nem a lényegyet szem elől tévesztve. A táj nyelvében, mondjuk, csak a hangképzés árnyalataira figyelve.

Hiszen csak arról volna szó, hogy látnunk kellene a tájban, a mi tájainkon a fától az erdőt. És egyre inkább látjuk is. Az erdőt is, a ligeteket is. S felettük a hazát a magasban.

„Kincses temetőket” őrizni a legjobban talán a tradicionalizmus szellemi pozíciójából lehet. Hiszen ha jót akarunk, akkor a nemzet sorsáról a pár száz éves távlatoktól kezdődően érdemes csak gondolkodnunk. S ha így van, akkor legyen Hamvas Béla az,

aki most is szellemi jelzőfényt gyűjthet nekünk. A ligetek Magyarországaról talán ő tud a legtöbbet. Ő beszél *A Magyar Hüperionban* a megvillanó szemű magyar királyokról: Lászlóról, IV. Béláról, Nagy Lajosról és Mátyásról. És arról a tudásról, amelyet ennek a népnek az álmáról ők már a magukénak mondhattak. Arról, hogy ez a nép azért álmodik, mert lélekben még mindig az aranykorban él. Hogy ennek tudatában legyen aztán liget az egész ország, amelyben akinek csak lehet, a kert-életet kell hoznia. Hogy minden elkeseredésből táplálkozó hősiességünk, minden kétségbeesésből erőt merítő keserűségünk és dühünk, minden, az elveszettség érzésétől áthatott lázadásunk, forrongásunk és indulatrobbanásunk csak annak szóljon, hogy mennyire vállalhatatlan volna számunkra az, ha nem élhetnénk a magunk szelíd kert-életét.

Ha nem láthatnánk a fától az erdőt. S az erdők közt a ligeteket és a kerteket.

De láthatjuk. Mert minél jobban elrontanak valamit ennek a vízfejű országnak a fővárosában az egymással viaskodó, egymás nyelvének rítusait harcosan celebráló törzsek, annál inkább hidegen hagyja ez az egész a régiók, a szülővárosok, a lokálpatrióták Magyarországot. S ott is a hivatalos szintek alatti élet minden rezdülését.

Azoknak, akiknek élő és eleven kapcsolata van a vidék Magyarországával, s az ott élő emberek mindennapjaival, azoknak mindig van hova megtérniük, ha magukban hitet ébreszteni volna kedvük.

Mert ha mindenáron a hibát akarnánk keresni, persze mondhatnánk, hogy nem védtük kellő erővel a nyilvános szavak terében a nemzettudatot. Ez a megállapítás kétségkívül igaz is lenne. Hiszen a nemzettudat most szemlátomást roncsolt állapotban van. De ha más fénytörésben, az esti, bor melletti beszélgetések csendes félhomályában, s különösen nem Budapestről nézzük, akkor pedig nem történt semmi. Semmi, ami helyrehozhatatlan volna. Különösen akkor, ha a romlás és a romlás megállíthatatlanságát nem a percmemberek országlása, hanem a nemzet sorsának megállíthatatlan hömpölygése felől nézzük.

A nemzettudat valóban folyamatos ostrom alatt áll. A mi nyelvünkön egymással viaskodó törzsi nyelvek nyelvi gyalázatának műveként csakúgy, mint a konzumnyelv globálisan üres, de látványosan és hangzatosan üres gyalázatának a műveként.

De a regionális öntudatot nem sikerült összeroppantani. A tájszólás, a tájak nyelvén szólás pedig eddig még mindig megmentette ezt az országot. Ha nem a nyílt és a zárt „é” hang képzésére figyelünk, hanem arra, ami a vidék Magyarországanak történetében valóban benne foglaltatik. Ha Illyés látomásából, a magasban lakozó hazából erőt merítve tudjuk, milyen erőt hordoz, ha behunyt szemmel mondjuk ki azokat a szavakat, melyek révén „a futó homokok, népek és házak Magyarországgá összeálltak”.

A regionális tudat ugyanis nem egyszerűen a nemzettudatra épül, hanem vissza is hat arra. Ebből a tudatból így hát mindig vissza tudunk építkezni, akárhányszor omlik is le körülöttünk magos Déva várának minden fala.

Ha a tájaink szavával szólás hát az egyik lehetséges kiút, s hozzá a tájak nyelve a menedék, akkor persze adva van a kérdés, hogy mit szóljanak ehhez a fővárosban a törzsi nyelvek háborús szavainak szószólói.

Nos, amíg nem tanulják, nem tanuljuk meg a kertektől a kert-élet nyugalma, addig nekik, nekünk Wittgenstein megfigyelése lehet a legfőbb muníció. Annak tudása, hogy amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.

Mert ha minden gyalázatos és rossz szót elmondtunk már, akkor erre most egy kicsi csend is dukál.

Hogy mi végre? Talán éppen egy új kezdet kezdetére.